

PRÁVNÍ TERMINOLOGIE V DÍLE KARLA JAROMÍRA ERBENA

Vladimír Růžička

Karel Jaromír Erben je pro každého především význačným básníkem českého národního obrození. Tato jeho tvůrčí činnost byla velmi často monograficky zpracovávána.¹ Vysoce byly oceněny Erbenovy zásluhy, jichž si získal ať již jako první archivář a zakladatel Archivu hlavního města Prahy, nebo jako národopisec a sběratel českých národních pohádek.² Erben však proslul a byl uznáván i jako výtečný znalec staré i tehdejší české právní terminologie. Jeho činnost v tomto směru nebyla dosud — až na ojedinělé a roztroušené zmínky — nikde soustavně zachycena. Předkládaná studie má být pokusem zhodnotit činnost Erbenovu i po této stránce.

Politicky se Erben hlásil k Palackého národně liberální straně i k jeho ideí federalisace Rakouska. Také v památném roce 1848 hájil tento austro-slavistický program české konservativní buržoasie. V době nástupu i za trvání bachovské reakce však — až na krátkou epizodu redaktorství »Pražských novin« — se stranil politiky a veřejně nevystupoval,³ věnovav se jen svým oblíbeným zájmům, t. j. jednak bádání v oboru české historie a ethnografie, jednak činností literární. Na veřejnost vystoupil opět až

¹ Nejpodrobněji: Antonín Grund v monografii »Karel Jaromír Erben«, Praha 1935, kde uvedena i ostatní literatura; též »Souborné dílo K. J. Erbena«, sv. I.—V., Praha 1938 až 1940.

² Václav Vojtíšek, Karel Jaromír Erben archivářem král. hlav. města Prahy (Věstník obecní král. hlav. města Prahy, XVIII/1911, str. 446—448); týž, Karel Jaromír Erben, první archivář hlav. města Prahy (Věstník hlavního města Prahy, 1930, roč. 37, č. 46, str. 1097 až 1099); týž autor v publikaci »Archiv hlavního města Prahy. (O jeho vývoji, sbírkách a významu)«, Praha 1933, str. 24—26; též »Archiv hlavního města Prahy. Průvodce po fondech a sbírkách«, Praha 1955, str. 8. Erbena — národopisce — jakož i »klasického vypravěče české pohádky« vděčně vzpomněli naposledy: Olga Skalníková (Český lid, 1951/6, str. 251—252) a Rudolf Lužík v předmluvě k novému vydání Erbenových »Českých národních pohádek«, Praha 1955.

³ Ani později, v době oživení veřejného života nepřijímal Erben žádné politické funkce. Z jeho dopisu Rotšlapilovi ze dne 14. 3. 1861 se dovídáme, že mu byl dokonce nabízen i poslanecký mandát. Erben však odmítl. Píše o tom: »Vybízeli mne, abych také někde kandidoval, ale já řekl, že potřebuji pokoj a že prosím, aby mi ho také popřáli.« (V. Brandl, Život Karla Jaromíra Erbena, str. 70, Praha 1887).

v r. 1867, kdy byl jedním z účastníků zájezdu na slovanskou národopisnou výstavu v Moskvě.⁴ V příštích letech účastnil se Erben oslav 50letého trvání Českého musea, spolupracoval dále při položení základního kamene k Národnímu divadlu, jakož i při oslavách Jana Husa.⁵

*

Již v době právnických studií bylo Erbenovi umožněno, aby si osvojil čistý a jadrný sloh staré češtiny. Na návrh historiografa království českého Františka Palackého byl totiž pořizován opis obsáhlého díla kronikáře Pavla Skály ze Zhoře.⁶ Na přání Palackého přepisoval Erben spolu se svým přítelem, právníkem Karlem Havlíkem ze Skálovy »Historie církevní«, zvláště části jednající o povstání českých stavů z r. 1620. Oba pracovali na přepisu po několik let.

Rok po skončení právnických studií (1838) pomáhal Erben Palackému při uspořádání českého korunního archivu, kterýžto vzácný materiál byl uložen ve vlhké místnosti chrámu svatovítského a pomalu již propadal zkáze.⁷ Později, od r. 1843 pracoval spolu s V. V. Tomkem i při zakládání českého diplomatáře.⁸ Z podnětu Palackého sbíral k tomu potřebný listinný materiál, roztroušený dosud po různých archivech městských, klášterních i šlechtických. Zatím co Tomek zpracovával materiál v archivech pražských, měl Erben na starosti archivy venkovské. Tak od r. 1843 prohlédl zvláště archiv českobudějovický, domažlický, soběslavský, táborský, dále schwarzenberský v Třeboni, černínský v Jindřichově Hradci a prohlédl a uspořádal i Clam-Gallasův archiv ve Frýdlantě.⁹ V archivech pracoval v letních měsících, ale ani v zimě neustal v přípravných pracích pro český diplomatář. Vypisoval v této době příslušný materiál v Praze ze zemských desk.

I při své úřední činnosti jako asistent Českého musea a aktuár Královské české společnosti nauk měl Erben příležitost se blíže seznámit se starými právními a historickými památkami českými, na nichž nejlépe mohl poznat původní neporušenost českého jazyka. Erben plně využil všech těchto možností a osvojil si tak záhy nejen vytríbený sloh staré češtiny, ale ovládl i starou češtinu právnickou, což mu neobyčejně pomohlo při jeho dalších pracích vědeckých.

V roce 1847 účastnil se Erben na velké překladatelské práci spolu s dr.

⁴ K tomu: Milan Prelog, »Poutí Slovanů do Moskvy roku 1867«, Praha 1931.

⁵ »Česká literatura národního obrození«. Učební texty vysokých škol. Vypracoval kolektiv pracovníků při katedře české literatury filologické fakulty KU, Praha 1956, str. 275 až 277.

⁶ Přepis zachován v rukopisném materiálu Národního musea (F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze, sv. I, str. 111, rkp. č. 532, III A 18.

⁷ »Květy« 1868/3, str. 30.

⁸ Erben o tom píše v dopise z 20. 12. 1843 K. V. Zapovi (Český lid, XXI/1912, str. 114); též V. V. Tomek, Paměti z mého života, I, str. 184, Praha 1904.

⁹ Tomek, Paměti I, str. 184; také J. Emler v Ottově slovníku naučném, sv. VIII/1894, str. 693—695.

J. Fričem, dr. Ant. Strobachem, K. Havlíkem a J. Neubaurem. Jmenovaní pořídili český překlad »Obecního řádu soudního a řádu konkursního« z 1. V. 1781, č. 13 a 14 Sb. z. s.,¹⁰ jelikož první překlad pořízený J. V. Zlobickým naprosto nevyhovoval. K práci připojen jako doplněk i překlad předpisu o »stručném řízení v rozepřích civilních« ze 4. I. 1846. Autoři překladu vypracovali k němu i německo-český a česko-německý rejstřík slov přicházejících v originále i překladu. Nejen sám překlad, nýbrž i rejstříky jsou vypracovány vzorně, jak na to bylo již vícekrát upozorněno.¹¹ Četné výrazy užívané v překladu jsou již dnes pochopitelně zastaralé. To platí zejména o heslech: »přiházka, prodej přihazovací« (Versteigerung), »přehad« (Überschätzung), »prodávka« (Feilbietung), »řeč nákonečná« (Gegenschlussrede), »nážaloba« (Widerklage) a j. Dnes bychom místo nich užili výrazů: dražba, přecenění, prodej, odpověď konečná a žaloba vzájemná nebo protižaloba. Do rejstříku se však dostal i směšný a kuriozní výraz »velkodělník«, jímž mělo být nahrazeno slovo »fabrikant«. Autoři si byli patrně vědomi kuriozity tohoto výrazu a proto termín »velkodělník« se objevil jen jako návrh v rejstříku a nikoliv v textu překladu.

Od r. 1847 překládal Erben spolu s V. Grünwaldem, J. Jirečkem a J. Neubaurem též »Všeobecný občanský zákoník« z r. 1811. Překlad jeho byl na přání vlády skutečně dokončen a poslán r. 1850 k revisi do Vídně.¹² Tam však mezi tím již došlo k likvidaci kladných výsledků buržoasné demokratické revoluce r. 1848 a k nastolení vojensko-byrokratického absolutismu Bachova. Za takto změněné situace ministerstvo spravedlnosti a vláda neměly již zájem ani o český překlad občanského zákoníka. Práce českých právníků přišla tak nazmar. Překlad zůstal původně u Al. Šembery, který jej ještě v roce 1856 měl u sebe,¹³ ale později objeven u syna ryt. Neubauera ve Vídni.¹⁴

V bouřlivém roce 1848 se snažil i Erben přispívat ke zdaru snah, jež česká buržoasie vyvíjela šíříc a uvádějíc v život v Čechách nové myšlenkové proudy postupující nezadržitelně Evropou. Tak 11. března účastnil se Erben památné schůze ve svatováclavských lázních, byl členem ozbrojeného sboru »Svornost«, zřízeného v březnu, 20. dubna byl zvolen členem »Národního výboru« vzniklého 13. t. m. spojením »Svatováclavského výboru« s guberniální komisí Stadionovou, dále podepsal 4. dubna projev

¹⁰ Práce vyšla pod názvem: »Obecní řád soudní a řád konkursní Čech, Moravy, Slezska, Rakous nad Enží i pod Enží, Štýrska, Korutan, Gorice, Gradiště, Tyrol a Rakouských předzemí; též i předpis o stručném řízení v rozepřích civilních«; Praha 1848. Autoři v »Úvodu« označili překlad jen za soukromý, za jakési dobré zdání, jehož by mohlo být použito při pozdějším vydání překladu úředního.

¹¹ V. Vaněček, České právníctví za kapitalismu, str. 25, Praha 1953; též H. Jireček, Právníký život v Čechách a na Moravě, str. 483, Praha—Brno, 1903.

¹² Tak uvádí sám Erben v »Právníku«, I/1861, str. 354.

¹³ »Sborník věd právních a státních«, XVII/1917, str. 78.

¹⁴ H. Jireček, Právníký život ..., str. 483.

pražských spisovatelů proti šovinistickému útoku libereckého listu »Reichenberger Wochenblatt« ze dne 1. dubna, jenž opět rozvířil dočasně uklidněnou hladinu národnostních bojů v Čechách, podepsal téhož dne i veřejnou vyhlášku pražských spisovatelů namířenou proti prozatímnímu tiskovému zákonu z 29. března téhož roku. Byl dále členem výboru, který připravoval svolání Slovanského sjezdu, v kteréžto funkci podepsal »Provolání ke všem rakouským Slovanům« z 1. května, jakož i »Provolání k neslovanským národům v Rakousku« z 5. května. Posledního květnového dne odjel společně s V. D. Lamblem do chorvatského Záhřebu, aby zde agitoval pro účast Jihoslovanů na sjezdu. Kromě toho byl Erben členem spolku »Slovanská lípa«, jenž po rozpuštění Národního výboru se stal jakýmsi jeho nástupcem a v němž členství bylo považováno za projev radikálně českého smýšlení. S bouřemi vypuknuvšími v Praze o svatodušních svátcích však — stejně jako Palacký a Šafařík — nesouhlasil a později, za bachovské reakce, kdy na přímý zásah Lva Thuna byl zvolen archivářem hl. m. Prahy (1851), stal se loyálním občanem.¹⁵

Do druhé poloviny r. 1848 a počátku r. 1849 spadá i redaktorská činnost Erbenova ve vládních »Pražských novinách«. Erben přijal sice jejich redakci — jsa si vědom svého svízelného materiálního postavení — ale učinil tak s rozpaky a teprve po domluvě Palackého.¹⁶ Noví redaktoři (Erben a J. Jireček) slibovali ve svém nástupním prohlášení, že »majíce na zřeteli zásadu umírněného liberalismu« budou usilovati o dokonalé provedení konstituce, zvláště pak o to, aby jazyk český ve školách a úřadech byl postaven na roveň německému.¹⁷

Je nepopíratelnou zásluhou Erbenovou, že jako odpovědný redaktor přijímal k otištění i články s tematikou právní. Šlo o populárně psané články, jichž autoři se snažili odpovídati na důležité aktuální otázky doby.¹⁸ Na

¹⁵ K tomu: »Česká literatura národního obrození«, str. 275, ze starších prací: F. Roubík, Český rok 1848, Praha 1931, zejm. str. 93, 144, 151, 152, 167, 196 a 229; »Časopis českého musea« XXII/1848, str. 18 a 19 v článku »Historická zpráva o sjezdu slovanském« (též samostatně, Praha 1848); »Národní listy« ze 7. 11. 1911, č. 308 v člancích J. Svobody »Karel Jaromír Erben v r. 1848« a dr. J. Karáska »Z korespondence K. J. Erbeny«; V. V. Tomek, Paměti z mého života, I, str. 269; cit. mon. Ant. Grundla, str. 55, 62 a 149 násl. a V. Brandla, str. 31—32.

¹⁶ Srov. cit. mon. Ant. Grundla, str. 57.

¹⁷ »Návěští« uveřejněné v »Pražských novinách« dne 20. července 1848.

¹⁸ Mnohé z nich jsou bez podpisu, jiné označené jen šifrou. Z podepsaných článků sluší tu uvést na př.: J. Procházky »Mravní následky zrušení poddanství pro sedláka« (P. N. z 19. a 21. 12. 1848, čís. 98 a 99), »Zrušení šlechty« (P. N. z 8. 2. 1849, čís. 22), kde se autor přimlouvá pro zrušení šlechtických praerogativ, »Obec základ konstituce« (P. N. z 25. 1. 1849, čís. 14), K. V. Uhlíře »Výminek« (P. N. z 6. 10. 1848, čís. 56), »Správa obecního jmění ve vesnicích« (P. N. z 12. 11. 1848, čís. 77), J. Vintíře »Co se od úředníků při konstituci očekává« (P. N. z 8. a 10. 8. 1848, čís. 12 a 13). Kromě toho otiskovaly »Pražské noviny« i další právní články, jako »O důkladnosti veřejného a ústního řízení soudního při zločinech« (P. N. z 23. a 25. 3. 1849, čís. 47 a 48), »Obec a stát« (P. N. z 18. 1. 1849, čís. 10), »O desátku a povinnosti přijímat vojsko do bytu« (P. N. z 19. 1. 1849, čís. 11), vesměs označené jen šifrou.

pravděpodobné autorství Erbenovo ukazují dva články: »Slovo o postavení některých úředníků« a »O coelibátu duchovním«, z nichž poslední je označen šifrou »Milet«.¹⁹

Erben vedl redakci »Pražských novin« jen do 30. března 1849. Své odstoupení oznámil však čtenářům již 18. března. Rozhodl se pro tento krok jednak z toho důvodu, protože funkce redaktorská znamenala pro něho velké časové zaneprázdnění,²⁰ neboť musel provádět úpravu zvláště právnických článků přijímaných redakcí k otištění, ale hlavně proto, že nesouhlasil se záměry Lva Thuna, který zamýšlel »Pražské noviny« přeorientovat ve smyslu oktrojované ústavy ze 4. března na směr centralistický, kterýžto směr Erben »co vlasti a národu našemu zhoubný a v právech jeho jej zkracující na žádný způsob zastávati nechtěl«.²¹

Zmíněnými již pracemi překladatelskými však zdaleka nekončí Erbenova činnost v tomto směru. V roce 1850 výstižně přeložil »Obecní řád královského hlavního města Prahy« z 27. dubna 1850, č. 85 z. z.²², jakož i prozatímní trestní řád ze 17. ledna 1850, č. 25 ř. z. V témže roce pak skončil překlad trestního zákona z 27. května 1852, č. 117 ř. z., jež překládal spolu s Ant. S t r o b a c h e m a J. N e u b a u e r e m. Při této práci měli překladatelé a zvláště Erben, jehož smysl pro terminologickou přesnost a jazykovou čistotu se již několikrát jasně ukázal, časté neshody — jak o tom sám píše —²³ s redaktorem české části říšského zákoníka Al. V. Šemberou. Tak byl Erben nucen ostře se ohraditi proti Šemberou prosazovanému nesprávnému překladu německého »versuchter Todtschlag« jako »zabíjení«, když překladatelé tu správně navrhovali »pokus zabití«. Trestní zákon vyšel r. 1852²⁴ po některých úpravách provedených Beckem²⁵ a Šemberou.²⁶

Šemberovo »zabíjení« se sice — patrně na upozornění Rybičkovy — do úředního překladu trestního zákona nedostalo, přesto však návrh překladatelů na užívání slova »pokus« našel málo pochopení u redaktorů. V § 8.

¹⁹ »Pražské noviny« z 5. 10. 1848 a 25. 3. 1849, čís. 55 a 48.

²⁰ Erben v této době věnoval mnoho času jednak překladu »Občanského zákoníka«, jednak si připravoval potřebný materiál pro komisi, z jejíž práce vyšel r. 1850 terminologický právní slovník.

²¹ »Květy«, 1868/3, str. 31.

²² Překlad vyšel též pod názvem »Obecní řád pro Prahu od 27. dubna 1850«. Erben se o této práci zmiňuje v dopise Rybičkovy ze dne 29. 4. 1850 (G r u n d, ... str. 203).

²³ Dopis Erbenův Rybičkovy z listopadu 1850: »Zákoník říšský a zákon trestní není žádná hračka, aby se snad v něm pouhé libůstky prováděly ... zde jde ... o celou důvěru k české terminologii a způsobilosti jazyka českého k úřadování« (V. B r a n d l, Život, str. 38 a 39).

²⁴ Vyhlášen byl císařským patentem ze dne 27. května 1852, čís. 117 ř. z. (Obecný Zákoník říšský a Věstník vládní pro císařství rakouské, částka XXXVI, 1852). Je to v podstatě doplněný a rozšířený »Trestní zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích« z 3. září 1803.

²⁵ Dr. Antonín B e c k, redaktor říšského zákoníka ve vídeňském ministerstvu spravedlnosti.

²⁶ Š e m b e r a o tom píše Erbenovi v dopise ze dne 27. VIII. 1852 (G r u n d, ... str. 203).

trestního zákona je totiž fráze »der Versuch einer Uebelthat« přeložena nikoliv »pokus zlého skutku«, nýbrž »početí zlého skutku«.²⁷

V letech 1849—1850 měl Erben vynikající podíl na práci zvláštní komise svolané v srpnu 1849 do Vídně. Komise tato měla za úkol vypracovat právnické názvosloví pro všechny rakouské Slovary. Pracovala — pod vedením P. J. Šafaříka — v pěti národnostních sekcích. Členy české sekce byli kromě Erbeny z právníků ještě Ant. Beck, Ant. Rybíčková a Al. V. Šembera.²⁸

Základem práce české sekce byla z velké části vyspělá staročeská právní terminologie a na Erbenovi, jako na uznávaném jejím znalci ležela největší tíha práce. Byl si toho také plně vědom, a proto počátkem roku 1849, kdy se již uvažovalo o svolání této komise, připravoval si potřebný materiál excerpováním právních výrazů i frazeologie ze staročeských pramenů. Při vlastní práci v českém oddělení komise postupoval nejvýš odpovědně, zvláště při tvoření nových slov.

Slovník německo-české právní terminologie, třebaže jeho vydání byly kladeny vídeňskou vládou do cesty značné překážky, zvláště od sklonku r. 1849 a v r. 1850, kdy došlo opět k přituzení politického života a k návratu reakce a absolutismu, přece jen po překonání všech obtíží vyšel v červenci 1850 s předmluvou P. J. Šafaříka,²⁹ který zde vřelými slovy ocenil zásluhy Erbenovy.³⁰

Ani při vydávání starých památek české literatury nezapřel Erben právního historika a znalce právní terminologie. Jasně nás o tom přesvědčuje pohled do pečlivě uspořádaného rejstříku k jeho edici »Tomáše ze Štítného Knížky šestery«.³¹ Erben tu vysvětlil význam starých, v jeho době již nepoužívaných a nejasných právnických slov i frází. Hesla jsou z velké části opatřena vším, co mohlo přispět k lepšímu jich porozumění, t. j. — kromě dobového výkladu — latinskými i německými ekvivalenty, namnoze i běžně nepoužívanými. K heslům těm patří např.: »odběžné« (statek opuštěný),

²⁷ Srov. »Obecný Zákoník říšský a Věstník vládní ...«, č. XXXVI/1852, § 8, str. 498, podobně tamtéž v § 9 a 47, str. 499 a 505; jinak již v Lepařově vydání trestního zákona o zločinech, přečinech a přestupcích z r. 1852, str. 13, 14 a 31, Praha 1901.

²⁸ Podrobnou zprávu o práci této komise přinesla naposledy stať Vladimíra Růžičky »Vědecké zpracování české právní terminologie, zvláště v 19. století«, Právněhistorické studie III/1957, str. 145 násl.

²⁹ Práce vyšla pod názvem »Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Oesterreichs«. Von der Kommission für slawische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-böhmische Separat-Ausgabe, Wien, 1850.

³⁰ Předmluva, str. XIII. Zhodnocení práce Erbenovy v překladu zní: »Povinnost pravdy a spravedlnosti nutí autora této předmluvy výslovně připomenouti, že zpracování materiálu shromážděného českou sekcí komise a přípravu tohoto zvláštního vydání pan Erben jak ve Vídni, tak i za tisku v Praze s takovou horlivostí a pílí podnikl, jež ke zdaru díla podstatně přispěly. Velikost této práce může pravdivě a úplně oceniti jen ten, kdo sám, čině pokusy v lexikálních nebo podobných pracích ze zkušenosti ví, s jakou námahou je spojeno v tak krátkém čase dokonalé zvládnutí a uvedení v náležitou formu takového množství slov i frazeologie tohoto druhu, jak se v předloženém díle stalo.«

³¹ »Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských«, Praha 1852. Vysvětlení slov a věcí, str. 313—351.

derelictum, verlassenes Gut, Auctionsgut; »právati« (spravovati), regere, verwalten; »rok domácí« (soud soukromý, přátelský), Schiedsgericht, Friedensgericht; z frazeologie je to na př.: »věže se dopustiti« (propadnouti trestu vězení), die Kerkerstrafe verwirken; »věží pokázati« (dátí do vězení někoho) i mnohá jiná.

Podobně i vydání staročeské legendy »Život svaté Kateřiny«³² opatřil Erben staročeským slovníčkem,³³ v němž vysvětlil význam »temnějších« slov a frází. K právnickým patří na př.: »obvěniti« (nevěstě nad věno jistý dar dátí), Gegengift geben; »práv býti« (právo míti na své straně); »přesúdití« (soudem překonati, poraziti); »proviniti« (vinou ztratiti); »rok« (umluvený čas, termín, lhůta); »roky vzíti« nebo »roky bráti« (jistý čas umluvití); »umýtí« (uplatiti mýto); »vaz« (vazba), vinculum i četná další hesla.

Erben správně chápal důležitost etymologie pro výklad významu starých českých právnických slov. Proto ve svém největším edičním díle ze staré české historie »Regesta diplomatica«, v nichž se vcelku s úspěchem pokoušel o výklad nejstarších českých slov objevujících se ojediněle v latinských listinách, naznačoval u mnohých z nich i etymologický původ.³⁴ Jde o tato hesla: cestné, čistotné, čtvrtné, dědiny kladské, dušník, hostinné, hrnečné, chomutné, nářez, odchodné, osep, otročí, pojízda, pónončí, póvod, ranník, súd slibný, sok, svod, sudař (sudarius, cudař),³⁵ šestné, tenetné, tržné, úročišťe, vinník, viselec, vřez, výboj, zahradné a žitné. Správně poukázal na starší tvar termínu »nestojte«, z něhož vznikl tvar novější, t. j. »nastojte«.³⁶ V souhlase s Brandlem,³⁷ ale nesprávně, vyložil Erben význam termínu »nádvoří« a sice jako »obvinění majitele domu v případě nálezu corporis delicti na jeho dvoře«, ačkoliv »nádvořím« byl označován majetko-právní delikt, jenž spáchal ten, kdo použil násilí, vtrhl na cizí dvůr.

Etymologickými výklady slov zabýval se Erben i ve svých »Dějínách Chodů«.³⁸ Tak se pokusil vysvětlit původ jména »Vogast« (Vogastisburg) od staročeského »tugošć« (tuhost), což prý označovalo domažlickou tvrz.³⁹

³² »Život svaté Kateřiny«. Legenda. V královské bibliotéce v Stockholmě objevil a vydal Josef Pečírka, k tisku zredigoval a vysvětlením temnějších slov opatřil K. J. Erben. V Praze 1860.

³³ Tamtéž, str. 198—221.

³⁴ »Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae«, I, Praha 1855, Glossarium, str. 808—812.

³⁵ I zde si Erben počínal správně odvozuje slovo »cudař« od »súde« a nikoliv jako Brandl a H. Jireček od »cúdití«. K tomu srov. cit. stať VI. Růžičky, str. 158, 159.

³⁶ Termín »nastojte« (nestojte) znamenal ve staročeštině »pomozte«, srov. Holub — Kopečný, Etymologický slovník jazyka českého, str. 240 a 350, Praha 1952; též cit. stať VI. Růžičky, str. 157.

³⁷ V. Brandl, Glossarium illustrans bohemicum-moraviae historiae fontes, Brno, 1876, str. 165.

³⁸ Tato práce Erbenova vycházela na pokračování v časopise »Květy«, 1868/3, na str. 59—62, 68—70, 75—78 a 83—86.

³⁹ Erbenovo mínění bylo ovšem již překonáno. Posledně shrnul výsledky dosavadního bádání o tomto místním jménu Ant. Profous v práci »Místní jména v Čechách«, I, pod heslem »Domažlice«, str. 381—384, Praha 1947.

I Erbenovy — ne příliš četné — recenze historických edic svědčí o jeho jasně vyhraněném citu pro jazykovou a terminologickou správnost. Neuspokojilo ho na příklad první vydání »Knihy Tovačovské«, nedostatečně pořízené K. J. D e m u t h e m podle deskového rukopisu brněnského. Právem vytýkal vydavateli v recenzi jeho práce⁴⁰ jak pravopisné, tak i terminologické poklesky, které často zatemňovaly i smysl textu.

Do začátku let šedesátých, kdy po pádu bachovského absolutismu počal se opět veřejný život uvolňovat, spadá další důležitá činnost Erbenova. Roku 1861 počal v Praze vycházet odborný časopis českých právníků »Právník«. Erben byl jedním z jeho zakladatelů a rovněž spoluredaktorem prvních dvou ročníků. K úkolům, které si časopis vytkl, patřila i péče o vybudování české právní terminologie.⁴¹ Správně bylo přitom chápáno, že nejdůležitějším zdrojem a nejlepší pomocí při tvorbě soudobé právní terminologie je vyspělá česká terminologie, jež platila v Čechách v době české stavovské monarchie a jež je obsažena ve starých právněhistorických památkách. Bylo jistě zásluhou Erbenovou, že v prvních ročnících »Právníka« byly otiskovány některé z těchto památek⁴² a že v historicko-literární části časopisu se objevovaly i četné články teoretické,⁴³ jimiž také měla být »křísena slavná kdysi věda právníká«.⁴⁴

Studium starého českého práva a staré právní terminologie mělo tak tvořiti základ pro tvorbu soudobé právní terminologie. Kromě toho mělo býti pobídkou i pro české soudce, advokáty, notáře a české úředníky vůbec k lepšímu a snažšímu osvojování si správné právnícké češtiny, když říjnovým diplomem z r. 1860 byly opět vzbuzeny naděje — jak se však později ukázalo, marné — na uskutečnění rovnoprávnosti všech národů v Rakousku a z toho plynoucí povinnost, zvláště českých soudců, užívati při řízení ústním i vyřizování písemném jazyka stranám srozumitelného,⁴⁵ v Čechách tedy jazyka českého.

V roce 1864, kdy byla založena »Právníká jednotka«, stal se »Právník« jejím orgánem. Erben sice mezitím již přestal býti jeho spoluredaktorem (začátkem r. 1863), neboť tato činnost mu zabírala příliš mnoho času,⁴⁶ ale

⁴⁰ »Památky archeologické a místopisné«, díl III, str. 142—143, Praha 1859.

⁴¹ Viz »Právník«, I/1861, str. 365 v redakčním článku ke čtenářům.

⁴² Tak na př. v »Právníku«, sv. I/1861 bylo z těchto památek uveřejněno: »Nálezové práv zemských tohoto slavného království Českého« z r. 1536; »Smlouva svatováclavská« z r. 1517; »Narovnání o hory a kovy z r. 1575« s vysvětlením cizích a některých méně obvyklých slov.

⁴³ Tamtéž, viz článek H. J i r e č k a »O starých soudech slovanských v zemi české«, nebo S l a v í č k o v u stať »Upomínka na tak-zvané soudy boží« a j.

⁴⁴ Tamtéž, str. 4. v článku »Naše úloha«. K tomu: Václav V a n ě č e k, České právníctví za kapitalismu, Praha 1953, str. 37.

⁴⁵ »Právník«, I/1861, str. 3.

⁴⁶ Erbenova redaktorská činnost ho značně vyčerpávala, neboť v této funkci musel čísti, opravovati nebo dokonce předělávati články redakci přijaté. Svěřuje se s tím v dopise Rotšlapilovi ze dne 19. ledna 1862 (V. B r a n d l, Život, str. 71, 72).

práci v »Právnícké jednotě«, zvláště šlo-li o právní terminologii, se nikterak nevyhýbal. Patří jistě také k jeho zásluze, že již v ustavující schůzi »Právnícké jednoty« bylo rozhodnuto o zřízení zvláštní komise,⁴⁷ jež měla na základech staré české právní terminologie vypracovati novou terminologii i frazeologii.⁴⁸ Předsedou komise byl zvolen v další schůzi K. J. Erben.⁴⁹

Práce na tomto úkolu »Právnícké jednoty« pokračovala však nejen velmi zvolna, nýbrž k slibovanému vydání terminologie a frazeologie tiskem vůbec nedošlo. Přesto však práce komise nevyšla úplně naprázdno, neboť materiál zpracovaný zde v letech 1864—1872⁵⁰ (šlo asi o 6000 hesel), dala komise r. 1876 k dispozici Fr. Št. K o t t o v i, který jej pak využil při sestavování svého slovníku.⁵¹

Nebylo vinou Erbenovou, že terminologický a frazeologický slovník tiskem nevyšel. Erben totiž, jsa vázán jinými neodkladnými úkoly (např. v r. 1866 i přípravou české účasti na národopisné výstavě moskevské), vzdal se již r. 1866 předsednictví i členství v této komisi⁵² a při její reorganizaci a přeměně v pětičlenné »ředitelstvo« nebyl již do tohoto orgánu zvolen.⁵³

Erben byl bdělým strážcem správnosti právnícké češtiny a zasahoval vždy a všude, kdy — podle jeho mínění — byl pravý smysl staročeských i soudobých právních rčení a výrazů nejasně nebo nesprávně vysvětlován. Tak r. 1866 iniciativně vystoupil proti jednostrannému výkladu fráze »práv býti«.⁵⁴ Erben správně poznal,⁵⁵ že rčení to má dvojí význam. Znamená buď *povinnost* (práv býti někomu z něčeho něčím), nebo *právo* (práv býti proti někomu soudem nebo před soudem, totiž spravedliv nalezen býti).

*

Erbenova historická erudice a výtečná znalost staročeské i soudobé terminologie, jakož i jeho zběhlost v překládání obtížných textů vynesla mu členství v různých vědeckých institucích a komisích a z toho plynoucí další úkoly a povinnosti. V lednu 1848 byl k návrhu Palackého zvolen členem užšího sboru Matice české, kde působil jako nástupce Jungmannův. V březnu téhož roku zvolen mimořádným a po roce řádným členem Královské české společnosti nauk. V září jmenován guberniálním translátorem německých zákonů na český jazyk a členem terminologické komise pražské-

⁴⁷ »Právník«, sv. III/1864, str. 853 a sv. IV/1865, str. 35.

⁴⁸ O práci této komise na uspořádání české právní terminologie a frazeologie srov. cit. stať Vl. R ů ž i č k y, str. 152, 153.

⁴⁹ »Právník«, IV/1865, str. 251 a V/1866, str. 75.

⁵⁰ Tamtéž, sv. XVI/1877, str. 68.

⁵¹ Tamtéž, str. 45 a 69.

⁵² Tamtéž, sv. VI/1867, str. 33.

⁵³ Tamtéž, sv. VII/1868, str. 76 a 196. Členy nového »ředitelstva« byli jen: Škarda (předseda), Fáček, Kaizl, Nittinger a Strakatý.

⁵⁴ »Právník«, IV/1865, str. 790 a 791. (Vyšlo v rubrice »Denník«, bez podpisu.)

⁵⁵ Tamtéž, sv. V/1866, str. 100—103.

ho gubernia. Erben byl rovněž vyhlédnut Palackým, aby přispíval právníckými články do naučného slovníku,⁵⁶ o jehož realizaci Maticí českou se Palacký zvláště koncem roku 1850 i později — ale bezvysledně — zasazoval.⁵⁷ R. 1851 stal se Erben členem komise pro sestavení vědecké české terminologie pro gymnasia a reálné školy. Z práce této komise vzešel »Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy« (Praha 1853).⁵⁸

Erben byl zcela právem jak ve své době, tak i později pokládán nejen za nejlepšího znalce národního jazyka českého, ale i za vynikajícího odborníka staré i soudobé mluvy právnícké. Již v roce 1850 napsal o Erbenovi Ant. S t r o b a c h: »V překladu jak řádu trestního, tak i zákona trestního účastenství měl p. Erben (K. J.), nevyrovnaný znatel národního jazyka českého. Erbenovo jméno za to ručí...«⁵⁹ Také roku 1868 je Erben J. E m l e r e m po právu charakterisován takto: »Erben byl znám všeobecně co výtečný právník a jeho znalosti našeho jazyka právního nevyrovnal se tenkrát... nikdo«.⁶⁰

Erbenovo básnické i prosaické dílo je pozoruhodné mimo jiné také tím, že jeho vyjadřovací forma je vždy jasná, čistá a výrazově nekomplikovaná.⁶¹ Je to však snadno vysvětlitelné. Vždyť pramenem pro Erbenovu práci byla řeč lidu, a to z velké části z dob nejstarších, v nichž hledal útěchu před neradostnou pro něho přítomností. I jeho práce z oboru české právní ter-

⁵⁶ Palacký připravoval slovník již v letech třicátých a v r. 1833 uveřejnil část tohoto materiálu (ČČM, VII/1833, str. 316—328). O znovuzahájení slovníkových prací, jakož i o přibrání Erbena k nim viz: »Zprávu o připravování naučného slovníka pro Čechy, Moravany a Slováky r. 1852« (Dílo Františka Palackého, sv. IV, str. 79, Praha 1941).

⁵⁷ Přesto, že část hesel počínajících písmenem »A« byla již r. 1852 připravena k tisku, tato tak záslužná práce nedospěla ke konci pro nepochopení a odpor některých členů maticího sboru; viz o tom citovanou již »Zprávu o připravování naučného slovníka...« (D F P sv. IV, str. 77—89), též K. T i e f t r u n k, Dějiny Matice české, str. 18 a 135 násl., Praha 1881.

⁵⁸ Komise zřízena v červnu r. 1851. Předsedou jejím byl Pavel Josef Šafařík a členy — kromě Erbena — Tomek, Čelakovský, Storch a později J. Jireček. K práci přibrání i pracovníci další. Právní terminologie najdeme ve slovníku pochopitelně jen málo (slovník byl totiž určen pro střední školy české, moravské a slovenské s vyučovacím jazykem českým) až na podrobněji a poměrně uspokojivě zpracované termíny z práva směnečného (připravil A. S k ř í v a n). Erbenova účast v tomto vědeckém podniku nebyla patrně příliš velká, neboť jeho jméno nenalézáme ani mezi těmi, jimž bylo zpracování jednotlivých úseků látky přiděleno. (Viz k tomu »Předmluvu« Šafaříkovu k slovníku, str. 4 a »Paměti« Tomkovy, I, str. 373.)

⁵⁹ »Sborník věd právních a státních«, XVII/1917, str. 73.

⁶⁰ »Květy« (šifra -I-), 1868/3, str. 31. K tomu i: K. T i e f t r u n k, Historie literatury české, str. 178, Praha 1880.

⁶¹ Erbenův cit pro čistotu jazyka připomněla (jak ukázal již G r u n d v cit. mon., str. 170) i Marie M a j e r o v á slovy »Hledá se pořád autorita, která by nám mohla předpisovat pravidla pro čistotu jazyka. Erben je z těch mocných, kteří náš jazyk stanovili. Jeho slovesná díla jsou jazykově čistá, jasná, přesná a bezpečná, že čtenář novin a špatných překladů a že i špatných českých autorů by se měl po každé přečtené knize omýt v prameni Erbenovy češtiny«. (Panorama. Kulturní zpravodaj, 9/1931—1932, str. 138.) Čistotu Erbenovy češtiny ocenil stejně vysoko R. L u ž í k v předmluvě k novému vydání Erbenových »Českých národních pohádek«, str. 15, Praha 1955.

minologie se vyznačují kladnými rysy,⁶² které ho odlišují od jiných právních historiků minulého století, zejména od Brandla a H. Jirečka, kteří opírajíce se o padělky »Rukopisů« a snažíce se v právní instituci označované určitým termínem vidět a objevit něco mimořádného, docházeli nutně a často k výkladům nesprávným. Pro Erbena, jenž sice rovněž věřil v pravost »Rukopisů«, ale ve své úřední činnosti měl úzký kontakt s nejstaršími prameny, což mu jistě nemálo pomohlo k pochopení pravého významu právních institucí, jsou staročeské právní termíny především materiálem použitelným při tvorbě novočeské právní terminologie a při tříbení právníkého slohu.

⁶² Kladné rysy, jež chyběly četným jeho vrstevníkům, osvědčoval Erben i na jiných úsecích své mnohostranné vědecké práce. Povšiml si toho již V. F l a j š h a n s (Písemnictví české, str. 597, Praha 1901).

DIE JURISTISCHE TERMINOLOGIE IM WERKE KAREL JAROMÍR ERBENS

Vladimír Růžička

Ebenso erfolgreich, wie Erbens dichterisches Wirken war es auch seine Tätigkeit bei der Schaffung der tschechischen juristischen Terminologie. Anschaulich beweist dies sein Wirken in allen Aktionen, welche den bisherigen unerfreulichen Stand der tschechischen juristischen Terminologie verbessern sollten. Schon zur Zeit seiner juristischen Studien eignete er sich den kernigen und ausgeschliffenen Stil der altschechischen Sprache an, in dem er sich später, im Verlaufe seiner Amtstätigkeit, ungemein vervollkommnete, so daß ihm das Lesen auch der ältesten juristischen Texte keine Schwierigkeiten bereitete. Diese Kenntnisse brachte er auch bei seinen wissenschaftlichen Arbeiten aus dem Fachgebiete des Rechtes zur Geltung, ob es nun Übersetzungen österreichischer Gesetze ins Tschechische waren, die Anfertigung von Registern zu verschiedenen altschechischen Denkmälern, die Tätigkeit in verschiedenen Kommissionen, welche versuchten, eine neue tschechische juristische Terminologie zu schaffen und nicht an letzter Stelle auch seine Mitwirkung bei der Gründung der Zeitschrift »Právník« (»Der Jurist«).

Obwohl er selbst — als Anhänger der tschechischen konservativen Bourgeoisie — an die Echtheit der »Handschriften« glaubte, hinderte ihn dieser Glaube nicht daran, die Bedeutung der alten böhmischen Rechtsinstitutionen richtig zu begreifen. Dazu hat ihm sicherlich seine tägliche Amtstätigkeit verholfen, in der er in ständigem Kontakt mit den ältesten Quellen war.

Mit Recht wird Erben noch heute für einen der besten Kenner unserer nationalen Sprache gehalten.